

‘Ik zie mezelf gra

Dr. Nicholas Tyacke

Op een typisch Londense regenachtige avond ontmoet ik dr. Nicholas Tyacke in zijn kantoor in University College Londen. Drie wanden zijn tot het plafond gevuld met boekenkasten en overal liggen stapels boeken, onder andere zijn zojuist verschenen *Aspects of English Protestantism c. 1530-1700*, een bundel essays met ruime aandacht voor het puritanisme en arminianisme. Nog voordat hij me goed en wel heeft binnengelaten begint ons gesprek al, en enthousiast vertelt hij over zijn onderzoek. Pas uren later sta ik weer buiten met een hele stapel aantekeningen.

een socio-culturele en een politico-religieuze definitie, en opteert voor die laatste. Een puritein is voor hem een non-conformist, een dissenter. Als ik Van 't Spijker citeer die argumenteert dat in 'theologie en spiritualiteit' het 'eigen wezen' van het puritanisme ligt, antwoordt hij enigszins terughoudend: 'Dat is zeker een belangrijke dimensie.'

Tyacke zal de eerste zijn om het belang van theologie te erkennen, en heeft sommige historici wel verweten dit aspect juist te verwaarlozen en de 'irrelevantie van theologie' te benadrukken. Dit werd natuurlijk vooral gedaan door de marxisten. Christopher Hill had in zijn *Intellectual origins of the English Revolution* gesteld dat ideeën slechts de 'stoom van de geschiedenis' zijn. Aan de andere kant, met een te strikte 'devotionele' definitie van puritanisme heeft hij moeite: 'mijn probleem daarmee is dat het een grijs gebied is', zegt hij. Veel piëtisten vertaalden katholieke werken en pasten die aan: 'als je katholiek materiaal kan hergebruiken, dan is het christelijk'.

Tyacke had veel belangstelling voor de revisionistische beweging zoals die in de jaren zestig opkwam. Daarin werd met name de klas-

- door David Onnekink -

Op de voorkant van zijn nieuwe boek staat een zestiende-eeuwse gravure van de Hof van Eden. 'Kijk eens naar de apen in de boom', wijst hij me aan, 'ze spelen met de appel, wellicht een darwinistische interpretatie van de Val?', lacht hij. Maar al spoedig richten we ons op de inhoud van dit fascinerende boek. De vragen die ik hem stel worden omstandig en eloquent beantwoord en hij verbindt verschillende aspecten van het onderzoek naar puritanisme met het gemak van iemand die hier al jaren mee bezig is. Dat is dan ook het geval. Tyacke begon zijn studie geschiedenis in Oxford in 1959 onder begeleiding van Christopher Hill en raakte daar gefascineerd door vroegmoderne kerkgeschiedenis. In 1965 werd hij *assistant lecturer* aan University College London, en sindsdien is hij daar nog steeds werkzaam, nu als *reader*. Het zojuist verschenen boek bundelt twaalf van zijn essays verschenen over een periode van zo'n drie decennia. Ze zijn niet opnieuw geredigeerd of aangepast. Hoewel Tyacke door de jaren heen zijn mening regelmatig bijstelde, meent hij dat de waarde van deze essays juist ligt in de weerspiegeling van zijn eigen ontwikkeling als academicus, tegen de achtergrond van het veranderende historisch debat. Ideeën over geschiedenis zijn niet statisch, meent hij, en de meerwaarde van deze bundel is vooral gelegen in de magistrale introductie waarin hij deze historische ontwikkeling analyseert.

In een discussie over puritanisme lijkt het me goed hem te vragen hoe hij een puritein definieert. Hij maakt een onderscheid tussen

Dr. Nicholas Tyacke

ag als *neo-whig*'

over het puritanisme

sieke Whig visie (de puriteinen zouden een cruciale rol hebben gespeeld in de vooruitgang van de Engelse vrijheden) bekritiseerd. Hierin stond de zogenaamde *Merton these* centraal, waarin de opkomst van het puritanisme en de moderne wetenschap direct verbonden werd. Uiteraard waren, ironisch genoeg, ook de marxisten enthousiast hierover; puriteinen, de bourgeoisie en de parlementariërs zouden in de jaren 1640 en 1650 de reactionaire *landed class* ten val hebben gebracht. 'Ik blijf zeer kritisch ten aanzien van de Merton these', zegt Tyacke. Hijzelf schreef, wellicht ietwat provocerend, over de 'opkomst van het arminianisme' in dit verband, en meende dat de arminianen evenveel hadden bijgedragen aan de opkomst van de moderne wetenschap. De revisionisten deden dus wel wat af aan het belang van de rol die puriteinen speelden. Sindsdien is Tyacke weer iets op zijn treden teruggekomen, en hij meent nu dat het revisionisme wellicht te ver is doorgeslagen. 'De tijd is gekomen om het puritanisme weer te herstellen in zijn rechtmatige politieke en religieuze positie', schreef hij meer recentelijk, en aan mij legt hij uit: 'Historici zien nu – in reactie op revisionisme – puriteinse continuïteit, dat puriteinen niet worden geneutraliseerd en geabsorbeerd in de kerk van James I.' In zijn *From persecution to toleration* staat nu een artikel van zijn hand over de 'opkomst van het puritanisme'. En hij vervolgt: 'Ik ben zeer kritisch ten aanzien van revisionisme ... ik zie mezelf graag als *neo-whig*.'

Uiteraard is dat een wat problematisch begrip, en Tyacke voelt weinig voor een restauratie van Whig-historiografie. Hoewel hij veel ziet in een langetermijnbenadering, zoals de marxisten en whigs die voorstaan, heeft hij weinig op met hun methode. Zijn belangrijkste bezwaar is de ideologische motivatie. Hij herinnert zich een gesprek met een oude studiegenoot van hem, Richard Dawkins (nu vooral bekend door zijn werk over evolutionaire biologie), die zich destijds verbaasd toonde over Tyackes bezwaren ten aanzien van het marxisme, wat in zijn ogen niets meer was dan een hypothese, zoals de wetenschap die altijd hanteert. Maar Tyacke was het hier fundamenteel mee oneens: 'Richard', zei hij, 'het is geen hypothese. Als marxisme een hypothese zou zijn die je kunt testen, dan zou het prima zijn, maar het is een dogma.' Marxisme is, zegt hij, 'diep onwetenschappelijk.'

Met het werk van Trevor-Roper, die de puriteinen vooral in machts-politieke context bestudeerde, kon Tyacke ook niet goed uit de voeten: 'de materialistische interpretatie liet me zeer onbevredigd'. Tyacke, voorzichtig, omdat hij de term niet prettig vindt, ziet zichzelf als empirist. Hij kan niet anders dan concluderen dat religieuze ideeën een enorme impact kunnen hebben op de loop van de geschiedenis. 'Rechtvaardiging door het geloof is een heel erg

belangrijke zaak... Het ging om "explosieve" ideeën.' Tyacke moet dan ook niets hebben van historici die menen dat het protestantisme 'van boven af' is opgelegd; het 'kroop van onder naar boven', zo stelt hij. Was de Reformatie in belangrijke mate het gevolg van een volksbeweging? 'Absoluut, absoluut.'

Het historisch debat over puritanisme is altijd sterk beïnvloed geweest door ideologische factoren. De revisionisten waren zeer ontevreden over de nadruk die marxisten en whigs legden op het verband tussen de opkomst van het puritanisme, kapitalisme en moderne wetenschap, en verwelkomden Tyackes aanvankelijke nadruk op de religieus pluralistische aard van de wetenschappers.

De historicus moet laveren tussen de Scylla en Charibdis van een volkomen relativisme (zoals het postmodernisme) en een volkomen ideologische verstremgeling (zoals het marxisme)

Veel revisionisten waren zelf rooms-katholiek of anglicaans. Hoe denkt Tyacke daarover? Hij is niet noodzakelijkerwijs afkerig van ideologische bagage. Eamon Duffy, een praktiserend katholiek die het indrukwekkende *The stripping of the altars* schreef, een studie over de val van het katholicisme in Engeland, heeft een onberispelijke academische reputatie. Tyacke is kritischer over iemand als Judith Maltby, een anglicaan die een studie schreef over volksgeloof in vroegmodern Engeland. Haar boek bleek een bestseller onder het anglicaanse kerkvolk, en Tyacke is ongerust over het objectieve gehalte hiervan. Hedendaagse theologie of politiek (de revisionisten werden door sommigen gezien als conservatieven en *Thatcherites*) is iets waar Tyacke zich verre van houdt.

Ik vraag Tyacke wat zijn eigen achtergrond is. Hij beschrijft zichzelf als agnost, maar hij voelt niet de behoefte partij te kiezen: 'Ik wil geen dode mensen aanvallen ... ik zou zeggen dat het in principe mogelijk moet zijn om te empathiseren.' Kan een katholiek objectief over katholieke geschiedenis, of een protestant objectief over protestantse geschiedenis schrijven? Hij kiest zijn woorden zorgvuldig: 'In principe zou het mogelijk moeten zijn'. Het zijn vooral de marxisten die hij te veel ideologische bevlogenheid verwijt: 'Je kunt geen ideeën bestuderen in een vacuüm', zegt hij, 'maar er was lang een tendens om religie te sociologiseren ... daar ben ik altijd erg sceptisch over geweest.' Hij ziet liever een *free floating* (een term die vaak

De kathedraal van Canterbury

terugkomt in het gesprek) verhouding tussen iemands achtergrond en zijn wetenschapsbeoefening. De historicus moet laveren tussen de Scylla en Charibdis van een volkomen relativisme (zoals het postmodernisme) en een volkomen ideologische verstrengeling (zoals het marxisme), en Tyacke ziet het empirisme, met zijn tekortkomingen, als de enige werkelijk wetenschappelijke methode.

Ik laat hem het boek van Op 't Hof zien over het puritanisme, dat hij om begrijpelijke redenen niet heeft gelezen. Diens conclusie over een puriteinse Noordzeecultuur (nl. Engeland, Schotland en Nederland) vindt hij intrigerend, maar tevens problematisch; hij wil echter 'het argument niet per se afwijzen ... maar er is een diaspora die de zaak enorm compliceert.' Met name in de zeventiende eeuw, denkt Tyacke, waren er weinig continentale invloeden op het Engels puritanisme. Vice versa meent hij: 'Het is moeilijk te begrijpen waarom de Engelse puriteinen zo populair waren in Nederland', zegt hij met betrekking tot de vele Engelse geschriften die in het Nederlands werden vertaald. Er was in Nederland zelf toch genoeg kennis aanwezig? 'Dit brengt ons bij de vraag omtrent de aard van het Nederlands protestantisme.' Verder wil Tyacke niet gaan. Hij is, zo zegt hij, niet *au fait* met het continentaal puritanisme.

Kort reagerend op aanmerkingen van Op 't Hof, zegt hij nog: 'Het onderzoek naar puritanisme in het Verenigd Koninkrijk wordt zeker niet gedomineerd door theologen. Patrick Collinson, Peter Lake en talrijke anderen zijn zeker geen theologen, ikzelf evenmin. Dit zou echter wel voor de Verenigde Staten kunnen opgaan, hoewel zelfs daar Lake aan Princeton doceert. Ik ben erg verbaasd over het idee van een "verwaarlozing" van puritanisme in Engeland. Collinson, Lake en anderen zijn enorm productief geweest. Of denkt Op 't Hof soms aan de periode na 1640?'

Tyacke blijft zich intensief met het puritanisme bezighouden, en zijn 'Puritan Politicians and King James VI and I' zal later dit jaar in een bundel van Cambridge University Press verschijnen.

Nicholas Tyacke studeerde van 1959 tot 1965 aan Balliol College te Oxford, en kreeg vervolgens een aanstelling als assistant lecturer (later lecturer, senior lecturer, en sinds 1994 reader) aan University College London. In 1969 voltooide hij zijn proefschrift getiteld *Arminianism in England, in Religion and Politics, 1604-1640*. In 1987 kwam zijn *Anti-Calvinists: the Rise of English Arminianism c 1590-1640* (Oxford 1987) uit, en meer recentelijk redigeerde hij *England's Long Reformation 1500-1800* (Londen 1998). Twee bundels redigeerde hij met anderen (*From persecution to toleration. the Glorious Revolution and religion in England* (Oxford 1991) (redactie met Ole Peter Grell en Jonathan Israel) en *The English Commonwealth 1547-1640* (Leicester 1979) (redactie met Peter Clark en Alan Smith). Tevens werkte hij langdurig aan *The history of the University of Oxford, IV. Seventeenth-century Oxford* (Oxford 1997). In 1992 was hij de grondlegger van het 'The Religious History of Britain, 15th to 18th centuries' seminar aan het Londense Institute of Historical Research. Zijn *Aspects of English Protestantism c. 1530-1700* (Manchester University Press 2001) verscheen onlangs.